

Ярослав ТАРАС

МОНАСТИР НАРОДНОЇ ПАМ'ЯТІ

Yaroslav TARAS. A Monastery of People's Memory.

Селяни Голешева, Лапшина та інших навколишніх сіл вже не одне століття зберігають у народній пам'яті інформацію про наявність “в лісі на горі біля Дністра монастиря, церкви, каплички, цілющого джерела”. Згідно з Михайлом Когутом “У Лапшині був монастир у лісі, жили монахи, на відпуск багато дідів з'їжджалося і там [у підніжжі монастиря. – Я.Т.] вони збудували собі хати, ще дотепер кажуть: Діди Лапшинські. Кажуть, що донині є фундаменти монастиря”¹.

Усних розповідей про монастир існує багато. За свідченням Ольги Мисак “колись на Бакоціні люди зробили маленький монастир у лісі, при ньому потічок і криниця”². За Олексою Когутом “кажуть, що давно був у лісі монастир, ходили люди на прощу до монастиря, а з часом люди поселилися під горою монастиря”³.

Катерина Рудик стверджує, що “давно водичка з гори однією горою йшла в Лапшин, другою – в Дністер”⁴.

Голешівці та лапшинці також пов'язують історію монастиря і гори, на якій він стоїть, з татарами. За Михайлом Романовичом “колись у Лапшині був старий монастир, татари нападали, його руйнували, тому збудували новий монастир на горі в лісі”⁵.

Багато сільчан Голешева та Лапшина вказу-

ють, що Бакоцінська гора освячена Богом. Катерина Рудик засвідчила, що коли її “дідо пішли корчувати на горі пні, де стояв монастир, коли дідо вдарив сокирою в пень, то з'явилася Пречиста Діва і вдарило джерело води. Люди на цьому місці поставили капличку”⁶. За Катериною Олексин, “коли її дідо Роман пішов з Голешева до Лапшина лупати гору, розбивав камінь, то йому показався вівтар, він залишив лупати камінь”⁷.

Про існування на Бакоціні монастиря стверджують багато респондентів. Лапшинські старожили кажуть, що “за Австрії на горі був монастир, сюди люди їхали на відпуск”⁸. Про фізичну наявність монастиря на горі Бакоціні вони підтверджують тим, що в дитинстві бачили залишки монастирських фундаментів. Марія Микитин з села Голешів засвідчує, що “як віддалася, то бачила мури, в яких, кажуть, закопано багато грошей”⁹. Про існування монастиря свідчать також молодші інформатори. Так, Богдан Олексин пам'ятає, що “бігав у дитинстві по монастирських фундаментах, а що це були фундаменти – казали старі люди. Тепер все осіло і заросло”¹⁰.

Лапшинці та голешівці пам'ятають, що “тут [Бакоцінському монастирі. – Я.Т.] ще за Австрії відправлялося, сюди йшли на відпуск, та як на церкві гадина завелася, тоді цей монастир розбили”. Старожили не пам'ятають, чи за Австрії чи за Польщі ходили сільчани на відпуск. Богдан Олексин вказав, що “не знає чи за Польщі ходили сюди на Прощу? По воду ходили!”¹¹.

Не можуть сільчани пригадати, в який час монастир був заснований, хто його фундатор, не можуть згадати, коли його закрили та знищили. За деякими інформаторами “монастир фундували з Ходорова, тут давно жили діди”¹².

¹ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Когута Михайла Степановича, 1925 р. н.

² Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Лапшин Жидачівського р-ну від Мисак Ольги, 1934 р. н.

³ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Когута Олега Михайловича, 1927 р. н.

⁴ Запис Я.Тараса 03.03.2006 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Рудик Катерини Романівни, 1932 р. н.

⁵ Запис Я.Тараса 04.03.2006 р. у с. Голешів Жидачівського р-ну від Романовича Михайла Васильовича, 1941 р. н.

⁶ Запис Я.Тараса 11.03.2006 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Рудик Катерини Романівни, 1932 р. н.

⁷ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Лапшин Жидачівського р-ну від Олексин Катерини Іванівни, 1929 р. н.

⁸ Запис Я.Тараса 17.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Микитин Марії Олексіївни, 1919 р. н.

⁹ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Микитин Марії Олексіївни, 1919 р. н.

¹⁰ Запис Я.Тараса 17.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Олексина Богдана Федоровича, 1941 р. н.

¹¹ Запис Я.Тараса 17.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Олексина Богдана Федоровича, 1941 р. н.

¹² Запис Я.Тараса 17.07.2005 р. в с. Голешів Жидачів-

Особливе місце в усних розповідях лапшинців і голешівців займає тема джерела, яке було в монастирі і мало цілющі властивості. За відомостями від багатьох інформаторів “по воду сюди ходили часто, бо говорили, що вона помічна. Воду брали для тих, у кого боліли очі, голова”¹³. За свідченням Катерини Рудик “Колись ішли і приїжджали на Бакоцин, хто знає звідки. Іздавна була водичка, яка лікувала очі. Мою тету, яка мала 91 рік і не бачила, ми привезли, вона мила очі цією водою, почала бачити”¹⁴. “За руських, люди також сюди ходили, говорять, що вода помагає від кашлю та очей. Тепер відправа тут раз на рік”¹⁵. Парафіяни сіл Голешева, Лапшина, Новошина і сьогодні ходять на “місце, де був монастир, тут щороку правиться, люди на горі беруть воду, вона помічна від хвороби”¹⁶.

Усна пам'ять голешівців, лапшинців та мешканців навколишніх сіл зберігає не тільки інформацію про наявність на горі Бакоцин монастиря, цілющого джерела, але й різні історії нищення монастиря. Його фізичне знищення лапшинці та голешівці пояснюють так: “казали діди, що на церкві монастиря була змія, яка сиділа на бані, а хвіст був на землі. Канони били з Журавна на гору, щоб її забити”¹⁷; “як на бані гадина появилася, монастир розбили, так він розбитий стояв ще при руських” [радянський період. –Я.Т.]¹⁸; “якась гадюка вгорі бані завелася, тому монастирську церкву завалили”¹⁹; “колись зайшов у ліс змії, його голова була на бані, а хвіст на церкві, люди принесли гілля, обложили ним церкву, підпалили, змії утік”²⁰; “то як на церкві гадина завелася, то-

ді цей монастир розбили”. Існує інформація, що “був монастир, його війна розбила”²¹, і що “гад виліз на церкву, її засипали землею, щоб знищити його”²². Ще сьогодні існує низка переказів про те, що Бакоцинську гору опанували змії, гади, вужі, які не пускали людей до лісу, монастиря і тому він занепав.

Катерина Рудик стверджує, що її “дзідзьо розповідав про змію на Бакоцині, яка була закручена довкола пня, мала 12 м. Люди довгий час не ходили на Бакоцин, бо боялися змії. Змія пропала, лишилася лише її сорочка. Колись на цій горі було дуже багато вужів”²³. Також існувала низка застережень, які були направлені на те, щоб не ходити на гору, бо тут на людину чекає не тільки зустріч зі зміями, а й з потойбічними силами. Згідно з переказами лапшинців, у районі монастиря вночі ходять мощі. Дехто з людей завіряє, що бачив на власні очі силуети монахів, з якими зустрічалися біля Дністра на дорозі Лапшин – Журавно, яка йде біля Бакоцинської гори. Необхідно підкреслити, що голешівці та лапшинці і сьогодні творять сюжети, які вказують на існування монастиря, його участь у житті селян. Для прикладу приведемо один такий сюжет. Ольга Мисак, яка 1934 р. н., стверджувала, що її “тато розказував, що на гору Бакоцинську несли паску святити у цебрі на палиці, вона зламалася і паска з цебром покотилася донизу”²⁴. За цим свідченням монастир існував в кінці XIX - на поч. XX ст.

Згідно з переказами голешівців та лапшинців можна зробити висновок, що на Бакоцині чи в Лапшині був монастир, про який колись свідчили залишки фундаменту, ходячі ночами силуети монахів; його занепад пов'язаний зі змієм, із нечистою силою, яка опанувала це місце.

Зібрана усна інформація серед жителів про існування монастиря у Бакоцині та Лапшині мала би мати підґрунтя в церковних документах. Роз-

ського р-ну від Олексин Катерини, 1921 р. н.

¹³ Запис Я.Тараса 17.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Олексина Богдана Федоровича, 1941 р. н.

¹⁴ Запис Я.Тараса 11.03.2006 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Рудик Катерини Романівни, 1932 р. н.

¹⁵ Запис Я.Тараса 17.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Микитин Марії Олексіївни, 1919 р. н.

¹⁶ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Коваль Марії Михайлівни, 1920 р. н.

¹⁷ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Лапшин Жидачівського р-ну від Олексин Катерини Іванівни, 1929 р. н.

¹⁸ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Микитин Марії Олексіївни, 1919 р. н.

¹⁹ Запис Я.Тараса 17.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Олексин Катерини, 1921 р. н.

²⁰ Запис Я.Тараса 08.03.2006 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Романовича Михайла Васильовича, 1941 р. н.

²¹ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Когут Елени Іванівни, 1924 р. н.

²² Запис Я.Тараса 2005 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Дем'яка Івана Паньковича, 1923 р. н.

²³ Запис Я.Тараса 11.03.2006 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Рудик Катерини Романівни, 1932 р. н.

²⁴ Запис Я.Тараса 16.07.2005 р. в с. Лапшин Жидачівського р-ну від Мисак Ольги, 1934 р. н.

глянуті нами візитації XVIII ст. та шематизми XIX ст. не дають жодної інформації щодо існування в Лапшині та Бакоцині у Жидачівському р-ні монастиря.

Лапшинський монастир із шематизмів відомий у Бережанському повіті (тепер Тернопільська обл.), згадується у 1711-24 рр.²⁵.

Нема інформації про Лапшинський монастир у Жидачівському р-ні в праці Е.Воробкевича про давні монастирі в Галичині²⁶, праці М.Голубця про василіанські монастирі Галичини²⁷. Він відсутній і в фундаментальній праці "Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku"²⁸ та в списку Галицьких парохій XII-XVI ст.²⁹. Ні шематизми, ні візитації XVIII-XIX ст. не дають нам дані, що в Лапшині Жидачівського повіту існувала церква, монастир. У всіх згаданих джерелах фігурує Лапшин повіту Бережанського³⁰. Всі джерела кажуть, що Лапшин Жидачівського повіту не мав власної церкви. Генеральні візитації 1730-33 рр., 1738-44 рр. та 1758-65 рр., які зберігаються у Національному музеї ім. Андрея Шептицького у Львові також свідчать, що візитатори не фіксували у XVIII ст. ні монастиря, ні церкви у Лапшині.

Не дивлячись на все це, не одне покоління лапшинців, голешівців та сусідніх сіл свято вірить, що у них на Бакоцині був монастиря і, не зважаючи на всі перестороги щодо змій, ходять сюди молитися та набрати воду. Наші обстеження місця монастиря в лісі, вище с. Лапшина в місцевості, яка має назву Бакоцин, показала наступне. Сьогодні фізичних слідів, які би вказували на існування монастиря на вказаній нам ділянці жителями Лапшина, ми не знайшли. Обстежена

нами ділянка дійсно унікальна: у плані має виражену форму кола; домінує над місцевістю, більше ніж на половину оточена глибоким ярмом; на самій вершині гори б'є джерело води. Про існування споруд монастиря могла би свідчити заглибина на ділянці, але без археологічних досліджень ми не можемо стверджувати, що це залишки споруди. Сьогодні на місці, де був монастир, сільчани поставили хрест.

Переказів про змія, який опанував монастирем, поява в цьому місці Пречистої Діви, вівтаря в скалі над Дністром, ходіння ночами мощей, сакральне відношення до цієї ділянки сільчан, особливість ділянки (розташування в ландшафті, наявність джерела на горі, колоподібний план) вказують, що всі вони мусять мати якість підґрунтя, яке дало поштовх до появи численних переказів.

Все це заставило нас, насамперед, відповісти на питання: чи дійсно на горі Бакоцині був монастир, чи це вигадка місцевих селян? Наші пошуки відповіді на це питання увінчалися успіхом.

Про існування монастиря ми змогли дізнатися із генеральної капітули від 2 травня 1744 р., яка зберігалася в бібліотеці Онуфріївського монастиря у м. Львові. Сьогодні її місцезнаходження невідоме після ліквідації в радянський час цього монастиря. Про зміст капітули вдалося дізнатися з надрукованої у 1867 р. праці Е.Коссака про Василіанські монастирі³¹.

В ній ми дізнаємося, що дійсно існував монастир в Бакоцині. Його закриття було пов'язано з великими перемінами, які були ініційовані римською столицею щодо реформування монастирів. Римська столиця буллою "Inter plures" 1744 р. розпорядилась, щоб у кожному монастирі було не менше 8 монахів.

Внаслідок цього наказу багатьом монастирям не вистарчало фундацій до утримання такого числа осіб, що призвело до прилучення багатьох менших монастирів до великих, а багато з них повністю знесено й опущено³².

Згідно з цією буллою у 1744 р. із 122 монас-

²⁵Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині.- Жовква, 1927.-С. 73.

²⁶Воробкевич Э.Е. Где-то о когдашних православных монастырях въ Галичинь. Церковно-историческій очеркъ.- Черновцъ, 1900.- 47 с.

²⁷Голубецъ М. Матеріали до каталогу василіанських монастирів у Галичині // Записки ЧСВВ.-Жовква, 1928/1930.- Том III.- С. 167.

²⁸Końbuk W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku.- Lublin, 1998.

²⁹Крип'якевич І. Спис Галицьких парохій XII-XVI ст.- Львів: Богословська Академія, 1939.- Т. I.- 56 с.

³⁰Крип'якевич І. Спис Галицьких парохій XII-XVI ст.- Львів, 1939.- С. 30.

³¹Коссака Е. Шематизмъ провинціи св. спасителя чина св. Василя Великого въ Галиціи и короткій поглядъ на монастыри и на монашество русское, отъ заведения на Руси въри Христовой ажъ по нынѣшное время.- Львовъ, 1867.- С. 102.

³²Коссака Е. Шематизм провинціи...- С. 102.

тирів руської провінції залишилося лише 38 великих, 59 монастирів прилучено до великих, а 25 – повністю знесено. Під дію цієї булли потрапив і монастир в Бакоцині (Бакотині). На основі цього наказу “Бакоцинь въ обводовъ Стрыйск[ом] Монастирь той знесено въ р. 1744, и втълено до монастиря Добрянъского”³³. Про знесення монастиря ми також дізнаємося з праці Івана Крип’якевича “Середньовічні монастирі Галичини”, згідно якої в Жидачівському повіті були ще монастирі:

1. Бакочин коло Журавна, знесений 1744 р.
2. Миколаїв, жіночий, згад. 1641-1654 рр.
3. Рудники, згад. 1641, 1711-1744 рр.
4. Черниця.
5. Юсиптичі, згад. 1724-1751 рр.³⁴.

Якщо Бакоцинський монастир потрапив до списку і його знесли, а монахів перевели до монастиря Добрянського, можна констатувати, що він був малий, бідний і мав небагато монахів. Він не мав сіл на землі, які би забезпечували йому існування. Про це свідчить, що поселення, яке виникло внизу Бакоцинської гори не одержало назву Бакоцин, а Лапшин та його діди не належали монастирю.

Сьогодні важко сказати, коли після скасування монастиря з’явилися розповіді про змія, гада, який опанував церкву і був “винен” у знищенні монастиря на Бакоцині. Ліквідація монастиря в народній уяві могла відбутися тільки від чогось поганого, нечистих сил, а не від того, що в ньому було мало монахів і його ліквідувала Церква. Образом чогось поганого в народній уяві того часу були гади, змії, бо вони належали до нечистих сил, з яких виростають чорти. За старовинними легендами змії вимагали великої людської данини, пожирали людей, спокушували жінок і дітей. В цей період існує маса застережень, що усі гади на день Чесного Хреста ховаються на зиму до своїх схованок, а тому небезпечно цього дня йти до лісу. Про те, що гадюка – нечиста сила і шкідлива, згадується у “Слові о полку Ігоревім”. Ці легенди відбивали боротьбу християнства з язичництвом. Перемога над змієм у християн-

ській символіці означала перемогу над язичництвом, на руїнах якого відродилася християнська Церква.

Закриття монастиря в Бакоцині було представлено як необхідність боротьби зі злом, яке в образі змія опанувало християнською святинею. Все це виправдовувало в очах народу закриття монастиря і породило сюжети розстрілу церкви канонами, її засипання землею, підпау з метою знищити зло, яке вселилося в монастирську церкву та Бакоцинську гору. Трудно сказати, хто був автором цього сюжету, Церква чи діди навколишніх сіл. Найімовірніше, що це були місцеві діди.

Розстріл із канонів гада на церкві також пов’язаний з народними віруваннями, що таким чином відпускаються грехи, які були створені на цьому місці. В Україні рахувалося, що за знищення гадів відпускається сім тяжких гріхів. Про те, що на цьому місці “були скоєні гріхи”, свідчить народна заборона ходити до Бакоцинського лісу. Гріхи могли бути здійснені монахами, бо в цей час також закривалися монастирі за розпусту.

Аналіз зібраних нами польових матеріалів засвідчив, що негативне ставлення до гори на Бакоцині існувало до радянського періоду. У радянський період люди почали ходити на гору по воду з метою одужати шляхом пиття води із цілющого джерела.

Легенду про змія, яка зберігається більше двох століть у пам’яті голешівців та лапшинців можна пов’язувати з давньоіндоевропейським світоглядом скотарів, в уяві яких нормальне функціонування космосу забезпечувалося не священним шлюбом, а битвою та перемогою войовничого бога Громовержця над його земноводним антиподом – Драконом – Змієм³⁵.

Про можливість існування такого зв’язку свідчать два аспекти: це топографія ділянки, наявність на ній джерела на вершині гори. Багатовікову пошану до джерела на горі Бакоцин також можна пов’язувати з давньою традицією наших предків обожнювати водні потоки, особливо самородні джерела, в яких вода була живою. Не ви-

³³Monasteria O. S. B. M. Provincial Protectionis B.V. Mariae Regulata in generali Capitulo Dubnenci die 2. Maji 1744. Цитується за М.Коссак.

³⁴Крип’якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині // Записки ЧСВВ.– Жовква, 1927.– С. 77.

³⁵Попович М.В. Мироззороженіє древних словян.– К., 1985; Історія релігії в Україні: В 10 т. / Редкол.: А.Колодій та ін.– К.: Укр. Центр духовної культури, 1996-1998.– Т. І: Дохристиянські вірування: Прийняття християнства.– С. 55.

падково монастир був збудований на місці виходу підземних вод на поверхню. Наші обстеження, топографія місцевості показали, що ділянка має всі ознаки давньослов'янського святилища: є всі підстави вважати, що гора на Бакоціні є давнє освячене місце, на якому могло існувати дохристиянське святилище, місце якого пізніше зайняв монастир. Зайняття монастирями дохристиянських святилищ середньовіччя є явищем типовим. Про це свідчить заснування св. Юр'ївських монастирів на місцях (язичницьких), де поселився змії, дракон, якого Юрій-змієборець поборов і поставив на цьому місці церкву, монастир. Наприклад, Св. Юр'ївський монастир у Львові був заснований на горі, в якій поселився змії. З вище викладеного бачимо, що легенда про змія може мати більш давнє походження та тягнеться ще з дохристиянських часів.

Про існування дохристиянського та християнського життя в даному районі свідчить низка середньовічних монастирів, які існували в сусідстві біля річок Стрий та Дністер. Щоб зрозуміти глибину історичних подій, які маємо в досліджуваному нами районі, необхідно звернути увагу на етимологію населених пунктів Бакоцин (Бакочин), Лапшин, Голешів.

Населений пункт під назвою Бакота відомий з Літопису Руського. Це було городище на лівому березі Дністра, в урочищі Біла гора, нині це с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.³⁶. Це відома слов'янська пам'ятка другої половини IV-V ст. на території Східної Європи³⁷.

Заснування городища було пов'язано з монастирем, який був тут раніше. Згідно літопису, на Дністрі "в другом мѣстѣ були черцѣ в горѣ и въ том мѣсти побудували мѣсто "Бакоту"³⁸.

Це ж саме відбувалося і на правому березі Дністра, нині – в Жидачівському р-ні, де спочат-

ку був заснований монастир під назвою Бакоцин (Бакотин, Бакочин) і біля нього з часом появилися двори. Поява монастиря під назвою Бакоцин є не випадковою і вказує на те, що тут християнське життя починалося шляхом закладання монастиря. Це підтверджується тим, що поселення, яке сформувалося безпосередньо біля монастиря, не одержало назву Бакоцин, а Лапшин.

Як в Бакотині Кам'янець-Подільського р-ну, так і в Жидачівському були також печери на березі Дністра, де могли поселитися монахи. Ділянка монастиря, перекази про появу в районі в скалі вівтаря, Пречистої Діви, посвята Церкви в с. Голешеві свідчать, що в цьому районі християнство мало місце ще в середньовіччя, що в скелястих берегах Дністра були печери, в яких жили монахи. Християнство зароджувалося на основі печерних схимників, які прийшли в цей район досить давно. Маючи письмову згадку про село Лапшин з 1578 р. та те, що лапшинські діди поселилися при монастирі, можна стверджувати, що монастир існував у XV - на поч. XVI ст. і входив у низку середньовікових монастирів України. Необхідно підкреслити, що усні народні перекази, які мають місце у Голешеві, Лапшині, тяглість яких більше 260 років, зберегли нам факт існування середньовічної святині, вони ще раз підтвердили, що за усними народними переказами стоять реальні події, які у народних переказах одержують окраску боротьби зла і добра.

Сьогодні Церква включила цей об'єкт у сферу свого впливу. Згідно Катерини Рудик сьогодні "Із процесією ми святимо там воду"³⁹.

Зібраний нами матеріал вказує, що на Бакоцинській горі ми маємо багато віх, які вказують на те, що ця гора освячена Богом. Сьогодні необхідно провести детальні археологічні дослідження, на основі яких здійснити відродження цього освяченого Богом місця, яке необхідне для відновлення фізичного життя та духовності нації. Церкві необхідно взяти під свою опіку це місце, включити його як об'єкт прощ, у майбутньому – відродити монастир.

³⁶Махновець П. Літопис руський. – К.: Дніпро, 1989. – С. 398-400, 413.

³⁷Баран В. Становлення ранньосередньовічних слов'янських культур на основні шляхи розселення слов'ян: I. Витоки ранньосередньовічних слов'янських культур; II Основні шляхи великого розселення слов'ян // Записки НТШ. Праці історично-філософської секції. – Львів, 1993. – С. 59-86 + 22 іл. + 7 картосхем.

³⁸Коссак Е. Шематизм провинции Св. Спасителя... – С. 102.

³⁹Запис Я.Тараса 11.03.2006 р. в с. Голешів Жидачівського р-ну від Рудик Катерини Романівни, 1932 р. н.